

РЕЦЕНЗИЈА
НА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА „ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА НА
ТВРДИНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА” ОД М-Р ЕМИЛИЈА
ТОДОРОВИЌ, ПРИЈАВЕНА НА
ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” ВО ШТИП

Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 4 при Универзитет „Гоце Делчев” во Штип на својата 40. седница (електронска), одржана на 21.5.2021 год., донесе Одлука бр. 0206-334/3 од 21.5.2021 год., со која се формира Рецензентска комисија за оценка и одбрана на докторската дисертација со наслов „Туристичка валоризација на тврдините во Република Северна Македонија“, пријавена и изработена од кандидатката м-р Емилија Тодоровиќ, магистер по туризам, во состав:

- д-р Тања Ангелкова Петкова, вонреден професор – претседател;
- д-р Нако Ташков, редовен професор – член;
- д-р Ацо Кузелов, редовен професор – член;
- д-р Дејан Методијески, вонреден професор – ментор и член;
- д-р Милена Талеска, вонреден професор – екстерен ментор и член.

Комисијата во наведениот состав, по прегледување на докторската дисертација, го поднесува следниов

ИЗВЕШТАЈ

Структура на трудот

Докторската дисертација „Туристичка валоризација на тврдините во Република Северна Македонија“ на докторанд м-р Емилија Тодоровиќ содржи 351 страници компјутерски обработен текст. Содржински дисертацијата има 5 теми, односно:

Кратка содржина:

(наведени само главните теми)

Вовед

1. Методолошки пристап во научноистражувачката работа;
2. Туризам, култура, културен туризам и туристичка валоризација;
3. Меѓународни искуства поврзани со тврдините како туристички потенцијал;
4. Тврдините во Република Северна Македонија како дел од културното наследство;
5. Емпириски дел на истражувањето;

Заклучок;

Прилози;

Користена литература.

Докторската дисертација е збогатена со 52 табели, 25 графикони и 79 слики, додаток од анкетни прашалници и библиографија (171 библиографски единици) и сајтографија (78 библиографски единици од интернет).

Предмет и цели на истражувањето

Предмет на истражување во докторската дисертација е туристичка валоризација на дел од тврдините во Република Северна Македонија според однапред дефиниран модел. **Цел на дисертацијата** е преку анализа на поставени индикатори да се утврди моменталната состојба на тврдините од културен и туристички аспект, позитивните и негативните страни на досегашното управување со тврдините и согледување на потребата од вклучување на сите носители на туристичката политика во создавањето квалитетна туристичка понуда.

Методологија на истражувањето

Методологијата на истражувањето опфаќа цели, хипотези, методи, инструменти и техники. Во истражувањето се поставени основна хипотеза и осум посебни хипотези, за чие докажување се користат различни методи и техники: метод на научно и систематско набљудување, метод на анализа на содржината, метод на испитување (анкетирање и интервјуирање), историски метод, компаративен метод, статистички метод и други. Користена е разновидна библиографија и податоци од интернет.

Применетата методологија на истражување има за цел спроведување опсежни набљудувања и испитувања и добивање објективна оценка на моменталната состојба на тврдините, како потенцијален културен туристички производ. Истражувањата се сублимирани во даден модел на туристичка валоризација кој дава увид за културното и туристичкото значење на одредените тврдини, како и за секторот за нивно управување. Анализата на поединечните и групните индикатори, освен увид во моменталната состојба, овозможува и хиерархиско рангирање на тврдините, што во голема мера ќе помогне во поставување на краткорочни и долгорочни инвестициски планови и ќе ги истакне приоритетите во идните развојни стратегии. Генерално, добиените податоци од истражувањето треба да ја подигнат свеста на сите заинтересирани субјекти на туристичкиот пазар и носители на туристичката политика за придобивките од пласман на автентичен туристички производ кој освен што обезбедува економски придобивки за туристичката индустрија и нуди можност за зачувување и обновување на наследството, придонесува и за развој на локалната заедница и малите бизниси, создава услови за развој на други алтернативни туристички форми, ги зголемува можностите за вработување, со еден збор, претставува генератор на локалниот и националниот развој.

Анализа на одделните делови од докторската дисертација

Докторската дисертација со наслов „Туристичка валоризација на тврдините во Република Северна Македонија“ од кандидатката м-р Емилија Тодоровиќ е содржана во 5 теми кои се во функција на појаснување на добиените резултати и нивната научна оправданост.

Во првата тема со наслов *Методолошки пристап во научноистражувачката работа* кандидатката го дефинира предметот на истражување, ги одредува научните и практичните цели на истражувањето, ги утврдува основната и помошните хипотези, ја поставува методолошката рамка на истражувањето и го објаснува моделот според кој се врши туристичка валоризација, ја образложува структурата на трудот и ги истакнува научната, општествената и стручната оправданост на истражувањето.

Втората тема со наслов *Туризам, култура, културен туризам и туристичка валоризација* кандидатката врши широка анализа на туризмот како општествен феномен, неговите структурни елементи и движечки фактори, ги дефинира елементите на туристичката дестинација и трендовите во туризмот кај нас и во светот. Посебен осврт дава на особеностите на културниот туризам, класификацијата на културното наследство во светот и кај нас и потенцијалот за негов развој во Република Северна Македонија. Во овој дел ги објаснува и теоретските аспекти на процесот на туристичка валоризација, со детален осврт на елементите, критериумите и методите на валоризација.

Третата тема со наслов *Меѓународни искуства поврзани со тврдините како туристички производ* е со фокус на културното наследство во функција на развој на туризмот, потребата од туристичка валоризација и промоција на културното наследство, неговата трансформација и модификација за потребите на туризмот, како и принципите за заштита и одржлив развој на културното наследство во туризмот. Во овој дел, кандидатката презентира и меѓународни искуства и практики за тврдините како туристички потенцијал, при што се анализираат примери од соседството и пошироко, со цел прибирање и имплементирање позитивни искуства поврзани со предметот на истражување. Учењето од успешни и позитивни примери придонесува за унапредување на процесот, производите и услугите во рамките на креирање квалитетен културен туристички производ и негово успешно пласирање на пазарот.

Во четвртата тема која е насловена како *Тврдините во Република Северна Македонија како дел од културното наследство*, извршена е детална анализа на тврдините кои се предмет на туристичка валоризација, но презентирани се и други тврдини во посебните плански региони во земјата. Во трудот, туристичката валоризација е извршена на 8 тврдини – претставници на секој плански регион во земјава: Скопски регион – Скопска тврдина; Источен регион – Виничко Кале; Југоисточен регион – Цареви Кули; Пелагониски регион – Маркови Кули; Југозападен регион – Самоилова тврдина; Полошки регион – Тетовско Кале; Вардарски регион – Тврдината Просек; Североисточен регион – Градиште (с. Пчиња). Секоја тврдина е претставена преку слики и текст, со што се опфатени најзначајните историски моменти, зачувани објекти и фортификации, музејски збирки, амбиент, инфраструктура, досегашни инвестициски зафати и идни планови и други карактеристики значајни за туристичка валоризација.

Во петтата тема е презентираан *Емпириски дел на истражувањето*, односно детално е објаснета туристичката валоризација на претходно селектираните тврдини како потенцијал за културен туристички производ. Притоа се користи квалитативно-квантитативен метод на туристичка валоризација кој е модифициран и составен од индикатори кои според кандидатот даваат јасна и објективна слика за моменталната состојба на тврдините како потенцијален културен туристички производ.

Теренските истражувања кандидатот ги спроведува во две фази: собирање податоци по пат на набљудување и собирање податоци по пат на испитување. На терен е остварена посета на тврдините кои се предмет на туристичка валоризација, како и дел од музеите во кои е изложено движното наследство (дел од музеите и другите културни институции беа затворени за посетители, поради пандемијата со ковид-19). При посетата се собрани информации за моменталната состојба на локалитетите, направени се фотографии кои се имплементирани во трудот и извршени се анкетаирања и кратки неформални интервјуа со посетителите кои се затекнати на местото. Најголемиот дел од испитувањата ги врши со помош на анкета и неформално интервју и ги спроведува по електронски пат (е-пошта и телефон). Користи две различни анкетни, од кои едната е наменета за експерти од различни области: туризам, економија, археологија, историја, уметност; вработени во јавниот сектор на општинско, регионално и национално ниво, а другата за туристи/посетители на тврдините кои се предмет на туристичка валоризира.

Податоците добиени со помош на анкетите и интервјуата како техники за прибирање податоци, како и сознанијата добиени со методот на набљудување, се обработени во рамките на однапред поставениот модел на туристичка валоризација со што се добива слика на моменталната состојба на предметот на истражување. Моделот претставува модификација на квалитативно-квалитативниот метод на туристичка валоризација, а со него се врши оценка на индикаторите кои го одредуваат културното и туристичкото значење на културното добро и секторот за управување на културното добро. Притоа културното значење на објектот се одредува врз основа на следните индикатори: археолошка вредност, историска вредност, научна вредност, реткост на културното добро и комплементарност со другите културни ресурси во дестинацијата; туристичкото значење се одредува врз основа на следните индикатори: транспорт од емитивното место и пристапност, амбиент, атрактивност и препознатливост, туристичка инфраструктура и услужни погодности и близина на други културни и природни атракции; управувањето со културното добро се одредува врз основа на следните индикатори: план за управување, мониторинг и одржување, состојба на репарација, промотивни активности и потенцијал за инвестиции.

Сите индикатори се оценуваат во распон од 1 до 5 (1 - недоволно, 2 - задоволително, 3 - добро, 4 - многу добро и 5 - одлично). Збирот на добиените вредности за секој индикатор се дели на бројот на индикатори и се добива просечна оценка која ќе покаже колкава е вредноста односно потенцијалот на културниот ресурс и неговото значење. Притоа културното добро може да влезе во една од следните групи: 1 - 2 задоволителен квалитет, локално туристичко значење; 2 - 3 добар квалитет, регионално туристичко значење; 3 - 4 многу добар квалитет, национално туристичко значење; 4 - 5 одличен квалитет,

меѓународно туристичко значење. Исто така, според вкупниот збир на добиените оценки, културното добро може да биде со ниско ниво на туристички потенцијал (0-25); средно ниво (25-50) и високо ниво (50-75).

При поставување на моделот, кандидатот ги зема предвид следните фактори:

- При вршење на туристичка валоризација потребно е избегнување секаква субјективност, па затоа препорачливо е покрај истражувачот, оценка да дадат и други стручни лица;
- Во туристичката валоризација треба да учествуваат експерти од различни области: туризам, економија, историја, археологија, уметност, менаџмент, носители на туристичка политика и др., со цел добивање јасна слика за туристичкиот потенцијал на предметот на валоризација;
- Во процената на вредноста на ресурсот кој се валоризира, неопходно е вклучување на туристите, како крајни консументи на истиот;
- Индикаторите и субиндикаторите треба да бидат јасно поставени со цел отстранување одредени нејаснотии при оценувањето;
- Оценувањето на индикаторите треба да биде едноставно, со цел задржување на вниманието на испитуваните лица.

Покрај тоа, во овој дел кандидатот врши компаративна анализа на анализираните тврдини со што истите ги рангира според оценките на испитаниците. Компаративната анализа дава увид во утврдување на индикаторите на кои е потребно да се обрне поголемо внимание во развојните и инвестициските планови, слабостите во управувањето со културните добра и ингеренциите на различните носители на туристичката политика, туристичкиот потенцијал на тврдините и приоритетните инвестициски зафати итн. На крај, направена е ситуациона анализа на тврдините како културен туристички производ која ги покажува јаките и слабите страни, можностите и заканите.

Накратко, деталната анализа на добиените резултати, кандидатот ја врши во 4 дела: Анализа на резултатите од анкетното истражување на експерти; Анализа на резултатите од анкетното испитување на посетители; Анализа на анкетите за странски посетители на тврдините, Компаративна анализа на добиените резултати и SWOT анализа, при што истите ги објаснува со текст, табеларно и со графикони.

На крајот дава опсежни заклучни согледувања и препораки за идни активности.

Конечна оценка на докторската дисертација

Врз основа на анализата и проверката на докторската дисертација може да се заклучи дека трудот е успешно завршен, а проблематиката од теориски аспект систематично е разработена. Кандидатот поставува исклучително важно прашање дадено преку насловот во самата дисертација и истото претставува во добиените резултати од направените истражувања, кои во докторската дисертација се јасно презентирани, систематизирани и анализирани, а целта на истражувањето е успешно реализирана.

Резултатите од докторската дисертација на кандидатот обезбедуваат значаен придонес во областа на туристичката валоризација на културното наследство и искористување на потенцијалот на земјата за креирање квалитетна развојна стратегија и пласман на автентични туристички производи на светскиот туристички пазар.

Исполнетост на законските услови за одбрана на докторската дисертација

Кандидатот м-р Емилија Тодоровиќ ги има објавено следниве научноистражувачки трудови:

1. **Todorovic, Emilija** (2021) Примена на информатичка технологија во работењето на туристичките агенции. In: Шеста меѓународна научна конференција „Современите менаџерски предизвици и организациските науки со предметен фокус дигитализацијата и сајбер-безбедноста како менаџерски предизвици“, 30 Dec 2020, Bitola.

2. **Todorovic, Emilija** (2020) Образование и практика: учење преку работа-нов концепт за практична обука во техничкото образование. In: 5. Меѓународна научна конференција „ФИЛКО“ – Филологија, култура и образование, 8-9 Oct 2020, Stip.
3. **Todorovic, Emilija** (2020) *Tourist valorization of Skopje Fortress Kale*. In: Sustainable Tourism-Perspectives and Challenges, 23 July 2020, Veliko Tarnovo, Bulgaria.
4. **Todorovic, Emilija** (2020) *Tourist valorization of monasteries in Kalishta*. In: Proceeding of the 7-th International Conference: Ohrid-Vodici, 17-19 Jan 2019, Ohrid.
5. **Todorovic, Emilija** (2019) *Technological Innovations in tourism*. In: New business models in tourism, 10 May 2019, Veliko Tarnovo, Bulgaria.
6. Metodijeski, Dejan and Dzambazoski, Kristijan and Andreeva, Jasmina and Filiposki, Oliver and **Todorovic, Emilija** (2019) *Tourism policy in Republic of North Macedonia: past issues and future challenges*. In: Fiscal policy, globalization and economic growth: sustainable development challenges and perspectives, Plovdiv, Bulgaria.
7. **Todorovic, Emilija** (2018) *Tourist valorization of Skopje Old Bazaar*. International Journal Knowledge, 27. pp. 139-145. ISSN 1857-923X
8. **Todorovic, Emilija** (2018) *Creating the identity and brand of Skopje as a tourist destination*. In: 7th International Congress: Hospitality as a Quality Factor of Tourist Destination Offer and Competitiveness, 02-03 Nov 2018, Belgrade, Serbia.
9. **Todorovic, Emilija** and Micev, Georgi (2018) *Perspectives for the development of wine tourism in certain regions of Macedonia*. In: International scientific and practical conference Bulgaria of regions, 19-21 Oct 2018, Plovdiv, Bulgaria.

ЗАКЛУЧОК И ПРЕДЛОГ

Комисијата за оценка и одбрана на докторската дисертација „Туристичка валоризација на тврдините во Република Северна Македонија“ од кандидатката

м-р Емилија Тодоровиќ донесе заклучок дека истата претставува самостојна научна работа со оригинални научни истражувања и значајни резултати.

Докторската дисертација е научен труд со оригинални сознанија, а врз основа на содржината, обемот и постигнатото ниво на квалитет ги задоволува и исполнува условите потребни за изработка на докторски труд.

Во согласност со горенаведеното, Комисијата има особена чест и задоволство да му предложи на **Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 4 да ја прифати позитивната рецензија на докторската дисертација со наслов „Туристичка валоризација на тврдините во Република Северна Македонија“ од кандидатот м-р Емилија Тодоровиќ и да одобри јавна одбрана на истата.**

РЕЦЕНЗЕНТСКА КОМИСИЈА

Д-р Тања Ангелкова-Петкова – претседател, вонреден професор на Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, с.р.

Д-р Нако Ташков – член, редовен професор на Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, с.р.

Д-р Ацо Кузелов – член, редовен професор на Земјоделски факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, с.р.

Д-р Дејан Методијески – интерен ментор и член, вонреден професор на Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, с.р.

Д-р Милена Талеска – екстерен ментор и член, вонреден професор на Институт за географија при Природно-математички факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, с.р.